Будинок Н-ської семінарії багато років стоїть на горі над Подолом. З вікон, що виходять на Кожум’яки, видко Щекавицю, Замкову гору, далекий у блакитній млі Вишгород, крицевий шмат Дніпра. Прибігши на Поділ, бурсак одразу потрапляв до Житнього базару в розпачливий лемент ляканих бублейниць та жвавих продавців сластьонів. Мисливський хист юних паливод, битих на трудному мистецтві зникання в натовпі з в’язкою бубликів, був відповідно оспіваний у тогочасних піснях і кантах. Сам ворожбит Гоголь подарував бурсацькій голоті не одну ласкаву й молоду посмішку.

У будинкові Радянська влада заснувала художній інститут з факультетами малярства, скульптури, архітектури. Годованці тамтешніх муз позбавлені бурсацьких звичок, не бігають, звичайно, на Житній у справах, про які складено канти. Вони не п’ють корцями оковитої, не смалять скаженого тютюну, не влаштовують гомеричних битв. Озброєні саморобними етюдниками, студенти геть винишпорюють місто з його околицями, змальовуючи поетичні куточки, зелені пагорби, дніпрові гори, будинки й вулиці, сади й задніпрянські ліси, портрети славних трударів міста.

Часом поетичні їхні нахили виявляються в застрашливих шевелюрах, чумацьких вусах, а бурсацький вплив приміщення спонукає протягом ночі співати одчайдушних і голосних пісень. Загалом же, це — милі й роботящі наші студенти, плоть від плоті, кість від кості трудового народу, майбутні Мікеланджело, Рєпіни, Степани Ковніри...

Легендами повито імена їхніх товаришів, які героїчно билися на фронтах Вітчизняної війни. Руки, що звикли до пензля, стеки й рейсфедера, взялися на заклик партії за автомат, міномет, штурвал літака. Широко розплющеними очима вбирали студенти великий світ радянського героїзму, і ті, хто повернувся після перемоги до стін інституту, мали що сказати сучасникам і потомкам. Лауреати Державної премії підводилися просто із шкільної лави, входили до плеяди знаних митців народу.

В канцелярії інституту, де двоє студентів одержували командировочні посвідчення, друзі спробували пояснити (хай платонічно), що аж ніяк недоцільно пхати їх до колгоспу на художню практику. Дарма що сам колгосп висловив згоду прийняти студентів. Чим-бо вони так збагатять архітектуру чи скульптуру, яким присвячують життя? От коли б до Ленінграда! Секретарка інституту насварила практикантів, і на цьому стіни рідного учбового закладу байдужісінько лишилися у них за плечима.

Поїзд зупиняється на маленькій станції, друзі з етюдниками, папером, теками й чемоданами злазять на перон і сумовито дивляться у хвіст нетерплячим вагонам, які цокотять уже далі. Ніде ні душі. Сонце спустилося за крони дерев і звідти блискає до приїжджих, немов грається з ними в піжмурки. Трохи парко. Зловісна громова хмара заходить збоку, суне низько, пливе, клубочить чорними хвилями, які випливають одна поперед одної, кладуть поступово сутінкову млу на вечірню землю. Новенький будиночок вокзалу стоїть ще під сонцем: рожевий, з червоним черепичним дахом, з колонами обабіч дверей. Руїни старої станції, розбитої війною, захаращені бур’янами.

Студенти не змовляючись сідають на чемодани просто серед перону, примощують на колінах етюдники й, не бавлячи часу, швиденько ловлять баштовану чорну хмару, яскравий на її тлі осокір, промені сонця, що не вкладаються ні в яку акварель.

— Ну от,— лунає тенорок одного студента,— змалюємо для практики, пане філософе Хомо Брут, оцей небесний хаос та й рушимо до колгоспу "Промінь Жовтня", як оті бурсаки, що мандрували на кондиції...

— І вночі, пане риторе Тиберію Горобець, попросимось десь на ночівлю, на тебе сяде верхи відьма й вигравatиме, як конем,— в тон рокоче бас названого Хоми Брута.

— І покличе тебе сотник читати псалтиря над мертвою сотниківною...

— І прилетить розкошланий страшний Вій! — закінчує Хома, розчісуючи пальцями густі кучері. Він оглядається на станцію й притишує голос: — Летить, летить місцевий дух!

— Батіжок у руці,—зауважує Тиберій, борсаючись лихоманково в акварельних тонах,— може, він з волами... То й нас підвезе...

— То не батіжок, а жито...

— Не знаю, не відрізняю жита від квасолі...

Друзі замовкають, малюючи й скоса дивлячись на місцевого громадянина, який, побачивши студентів за роботою, підходить з поваги до мистецтва навшпиньках, стоїть тихенько.

Він у спецівці, в нагрудній кишені стирчить олівець і випинається записна книжка. Голова непокрита. Йоржик сивий. Очі пронизливі й трохи лукаві. Зморшки коло куточків очей показують гумор.

— Нічогенька хмарка,— каже людина з йоржиком,— доки змалюєте, щоб бува не втопила... Драстуйте, молоді люди...

— Драстуйте,— невлад відповідають студенти,— ви не знаєте, як нам добитися до колгоспу "Промінь Жовтня"?

— Знаю, — мовить запитуваний, подаючи студентам по черзі руку,— тільки немає вже того колгоспу...

— Як нема?! — злякано дивиться на названого Тиберія Хома.— У нас же командировки!..

— І є і нема,— каже невідома людина,— із кількох колгоспів став у нас один укрупнений. Там і той "Промінь" промениться... А ви ж оце, може, землевпорядники, хлопці? От зрадіють колгоспники!

— Ми — студенти художнього інституту,—авторитетно заявляє Тиберій,— я архітектор, він скульптор. Ну, отой, що творить пам’ятники, постаті з мармуру, бронзи...

— Та чув,— скромно каже людина з сивим йоржиком,— то оце ви до "Променя" на практику, чи як? Так би мовити, бурсаки на кондиції?

— Уявіть собі такий сум, на практику,— ображеним голосом каже Тиберій.

— А що ж тут сумного? — запитує невідомий.— Наші колгоспники — народ гарячий, спати не дадуть. Мистецтво в нас кульгає. Ганятимуть, як солоних зайців, хлопці!

Тиберій з обуренням вмочає пензля не в фарбу, а в етюд.

— Пробачте, товаришу, ви, може, гадаєте, що ми їм будемо орати-сапати, косити-полоти?

Невідомий весело регоче.

— Дай боже, щоб художні ваші справи впорали!

Друзі подивляються один на одного.

— Кінчаймо,— каже названий Хома Брут,— зовсім змінилося освітлення... А ви, товаришу, не покажете нам, у який бік "Промінь Жовтня", чи як його тепер?

— Покажу. Кілометрів двадцять з гаком.

— Може, стрінемо якого чумака з волами,— мовить Тиберій.

Невідомий посміхається в вуса.

— Нам по дорозі, підвезу й я. Волики маю путящі. І батога не беру, самі йдуть...

Студенти збирають речі, мовчки рушають за невідомим. Пройшовши палісадничок і завернувши за пакгауз, несподівано бачать сріблясту "Победу", яка самотньо красується на дорозі. Поруч із порожнім місцем шофера в машині сидить молодий парубок.

— Сідайте на воза, товариші студенти,—каже людина з сивим йоржиком, не звертаючи уваги на те, що приїжджі постовпіли коло машини,— будемо рушати. Речі можна до багажника. Михайле, на ключа, одіпри. Це — студенти на художню практику...

— Пробачте, товаришу шофер,— каже Тиберій,— може, ви гадаєте з нас добрий калим брати, то помиляєтесь. Ми на студентському бюджеті, по десятці, більш не дамо...

Мовчазний Михайло, замкнувши багажник з речами, віддає ключ старому, знизує плечима. Старий сідає на водієве місце, заводить мотор.

— Сідайте, чого там довго торгуватись. Проскочимо до дощу на бруківку...

Студенти замішано сідають.

Але з того боку, куди треба їхати, суне чорне й страшне хмаровидло. Немов на морі, в середині хмари закипають білі баранці. Водій рішуче повертає ліворуч на польову дорогу.

— Коли б яр проскочити до дощу,— каже заклопотано Михайло, подивляючись праворуч на хмару.

— А то що?

— Ремонтують брук...

Машина бадьоро біжить дорогою. Студенти, сидячи позаду, час від часу штовхають один одного й підморгують, забуваючи, що водій добре бачить їх у дзеркальце. Хмара прискорює рух правого крила, щоб перетнути машині шлях, а "Победа" припускає бігти, сподіваючись проскочити під хмарою, не наразившися на зливу.

Поле соняхів стривожено махає цупким листям, киває головами. Стара тополя край шляху вся стенається од раптового вітру, що б’є по її верхів’ю. Попереду з путівця пурхає клапоть пилу, другий, зводиться вихорець. На вітрове скло машини падають перші краплі.

В "Победе" всі мовчать. Яскравий сонячний день перетворюється швидко на сутінки. Попереду кружляє стовп сірого пилу. Жито геть хилиться під колеса. Раптом стає зовсім темно, і мільйони твердих, немов гумових, крапель б’ють по капоту, по склі, по дахові машини. Обабіч падає стільки води, що вона нагадує водоспад. Якийсь час машина йде рівно. Потім задні колеса порпаються непевно, машина ковзається, виявляє тенденцію до руху вистрибом. Водій перемикає швидкість, вирівнює хід, проїздить ще трохи й потрапляє на початок бруківки, яка стелиться круто під гору. На дні яру машина перебігає через струмінь води поруч розібраного містка і, об’їхавши вправо кілька куп каміння, прикро гальмує коло нового валу жорстви й піску, за яким калюжисту дорогу геть розрито й покопано.

Задні пасажири клюють носами у плечі передніх, мотор глухне, злива молотить по машині, над яром застрашливо гуркоче, лускає, гахкає грім, блискавки наче арками перекривають яр.

— Приїхали,— каже водій спокійно,— не проскочили...

Мов у відповідь на таке визнання, злива припускає ще дужче. В яру западає справжня ніч.

— Спочивайте, пасажири,—продовжує водій,—тим часом можна поспати...

— А назад? — з надією запитує Хома.

Михайло мовчки показує вбік на рівчак, яким дощова вода вже не просто пливе, а вирує, реве, бурхаючи піною. Вийшовши з берегів, вона наближається до коліс машини.

— Сухо, тепло,— умовляє далі водій,— чого ще треба? Дощ перейде, дорога протряхне, не зоглянемось, як і доїдемо...

— Добре, що не я вів машину,— немов сам до себе зауважує Михайло, — до Різдва б вистачило глузів!

— Ну то й що? — примирливо бурмоче старий.— Комбайни теж стають інколи серед поля...

— Не пам’ятаю в себе такого випадку...

Дощ реве, як шалений. Блискавки немов падають просто на машину. Щохвилини небо розчахується навпіл.

Студенти приголомшено мовчать. Після одного, особливо голосного випалу грому стає чути, як гроза, раптова літня гроза, притихає. Ще молотять по машині завзяті краплі, ще смикаються над краєм яру електричні розряди, та гуркіт грому вже запізнюється, показуючи, що грозова машинерія пропливла далі.

Потроху западає тиша, тільки шумить і вирує в яру дощовий потік. Зорі викльовуються, висипають на небі — умиті, врочисті, рясні. Ніч заходить.

— Може б лампочку засвітити,— несміливо пропонує Тиберій.

— Тихше,— спиняє його Хома,— не чуєш, що сплять?

І справді, легко посвистує носом старий, плямкає уві сні губами Михайло. Солодко спиться їм під шум води.

Хома опускає скло в дверцятах, крізь машину тече вологе тепле повітря, напоєне запахами дощу, озону, землі, соняхів, жита.

Над далеким краєм яру з’являється заграва. Неначе під’їхала машина, і от-от з’являться над яром її фари. Натомість там похапцем сходить притьмарений місяць. Випари коливаються на його виді, як серпанок. Підбившися трохи, місяць ясніє, світло його лягає на протилежний схил яру, лишаючи дно в прозорій напівмлі. Промені дістають до людей у машині.

— Краса,— шепоче Тиберій,— зараз прилетить відьма...

— Спи,— штовхає Хома,— бодай заціпило!..

— Пане філософе Хомо Брут, нас чекає відьомський шабаш! Ти пам’ятаєш, як там у Гоголя?

— Тиберій Горобець, я тебе викину з машини!

— Не сперечайтесь, молоді люди,— зауважує раптом спокійний голос водія машини,—колись тут, може, й були чорти. Та після Гоголя ніхто їх не бачив...

— Такий підходящий яр,— подає голос Михайло.

— А ти ж думав! Чомусь люди полюбляють отакі місця для битЕ. Іще Хмельницький це місце посвятив: вирубав полк шляхти... Швачка в яру судив багатіїв, панів, словом, феодалів. Довгий час стояла корчма, "козацька корчма", й досі зветься місце...

— Отут у корчмі, мабуть, спинялися й бурсаки!

— Кортить йому свою відьму вмотивувати,— глузливо каже Хома й раптом галасує: — Ой! Рятуйте!

Схилом у яр біжить велетенська постать, освітлена місяцем. Шум дощової води в рівчаку поглинає кроки, і здається, що велетень рухається нечутно. Коли мана ближчає, можна помітили, що вона в трусах і майці. Легко перестрибнувши дощовий потік, постать наближається. Чути вже важке дихання й чалапання по воді босих ніг. Постать мчить, не зупиняючись, тільки мимохідь зиркає на машину.

— Мартине! —гукає навздогін старий.— Подзвони з бригади, нехай не турбуються! Виїдемо, як дорога протряхне!..

Мартин біжить далі. Швидко подужує крутий схил і зникає на тлі зоряного неба. Студенти сидять ошелешені.

— Знаменита особа,— каже старий, витримавши поважну паузу,— польова бригада на ньому тримається... Кандзюбиться наш Мартин

цього року на героя... На те йде... і пшениця, й кукурудза, і просо... Золотий майстер...

— Чого ж він, пробачте...

— Бігає? Захищає честь області! А може, й республіки. Чули таке слово — стайєр? Оце він! На довгі дистанції бігає... Спортивне товариство "Колгоспник"...

— П’ять кілометрів у той бік,— пояснює Михайло,— да п’ять біжить назад... Хвилини й секунди, точно... Одна година щовечора. А вдень бригада...

— Кому ж він про нас дзвонитиме? — цікавиться Тиберій. В машині довго панує мовчанка. Глухне шум води в рівчаку. На пахучій хвилі відсвіженого повітря до машини прокрадається заспів цвіркуна. Куценький мелодійний рип. Ще одна нота. Тюрлю-тюрлю! Степовий соловей...

— Бачите, товариші студенти,— каже нарешті старий,— тут ви зачіпаєте філософську проблему нашого життя. Чи знатиме Мартин, кому дзвонити? Це колись було, що знав тільки сусід сусіда, та й то, коли позивалися за межу. Та знала людина урядника, бо мусила стерегтися урядникового нагая. Попа знав чоловік, бо без того ні вродишся, ні помреш. А ще які були знайомі? Ну, кум та сват. Правильна теза, Михайле?

Михайло тре чоло й похмуро каже:

— Покинув механіка на годину, а мушу сидіти он скільки... Я й запитання вашого не чую, бо душа коло комбайна... А косовиця на носі...

— Добре, я й сам певний, то теза правильна... Тепер візьмемо сьогоднішній радянський день. Кого ми знаємо навколо себе? Боже ж ти

мій! Та спитайте мене, який сон бачить голова сусіднього колгоспу, їй-право, не помилюсь! А вже в своєму колгоспі, то знаєш і старих, і дітей, і характери, і кочерги, і кожну грудку землі — скажеш, звідки її взято... В районі знаєш передових людей у кожному господарстві. Ну, секретар райкому сам у колгоспі не раз коло столу сидів... А з області — хіба ми не чуємо й не стрічаємося з передовиками? Та всю республіку тримаємо в голові — хто де що зростив! Щоб ні одна ж тобі зернина досвіду не лежала без прибутку. А як зберемося ото в Києві та в Москві! Та такого зроду-віку по історії не написано, щоб дружили трудящі люди в отаких мільйонах! А ви питаєте, чи Мартин знає, куди дзвонити!..

Знову всі мовчать.

— А голову "Промінь Жовтня" теж знаєте? — питає Хома.

— "Промінь Жовтня"? Цебто укрупненого? Трохи знаю.

— А більше?

— Більше він і сам себе не знає!

Михайло мовчки одвертається, ховаючи посмішку.

— Чого, Михайле, носом крутиш? Не віриш, що Явтуха трохи знаю? Я б і не казав, коли б не знав...

— Я вам не філософ,— таємничими словами відповідає той.

— То й мовчи потроху. Розкрию студентам Явтухів характер!

— Чи не такий він, як ото до мого тата приїздять? — питається Тиберій.

— А які саме до вашого тата приїздять?

— Його тато — адвокат,— пояснює Хома.

— Зрозуміло. Захистіть, мовляв, адвокате, бо я дещо вкрав?

— Ага, ага!

— Не такий! Доньку має дуже строгу. Як візьме, кажуть, за бороду — у Явтуха борода довжелезна — та як почне ним тіпати! Сусіди збігаються! Скандал. Там така вдалася, що не інакше, як за народного суддю заміж піде!

Михайло мимоволі пирхає, а студенти здивовано на нього оглядаються.

— Один комбайнер накидає на Палазю оком, та марна, скажу вам, справа: не піде за нього, безхарактерний дуже... Все одно, як Солопій Черевик...

У Михайла знову проривається сміх, він маскує сміх кашлем.

— Простудився, Михайле? А все через Палазю. Попросив Явтух послати по неї на станцію. Я оце й поїхав, а Михайло за свого дружка комбайнера. Палазя заочниця на агрономічному, подалася на екзаменаційну сесію. Кінчає вуз. Мабуть, екзаменів не склала, сором вертатися... Гоноровита дівка. Бач, не повернулася...

— Та що ви нам про Палазю,— нетерпеливиться Хома,— про Явтуха давайте! Варитиме він з нас воду, товаришу шофер?

— Ого, ще й як! — не вагається старий.— Безумовно варитиме. По-перше, ухопить за душу, потягне показувати досягнення! А які в нього

досягнення? Клуб недобудований, контора необмазана, конюшня смердить гноєм, корови наставляють роги, баран лобом б’ється, собаки рвуть штани, деревня та й годі...

— А що ж би ви хотіли? — раптом сердиться Хома.— Одразу все не впорядкуєш! Треба попрацювати. Це вам не бублика крутити, товаришу водій!

— Це ще не все. Це — квіточки, ягідки будуть далі. Явтух візьме вас за петельки й вимагатиме, щоб розповіли колгоспникам про новітні течії в мистецтві...

— Що, що?!

— Чого ви на мене кричите? Це ж не я, це Явтух вимагатиме.— Ну, значить, ото, як його... Жанри теперішні... Які художники, хто що малює, кого по голівці гладять, а кому перцю підносять, щоб чхав. Одним словом, дурне діло, товариші студенти...

— Як дурне діло?! — схоплюється Тиберій.— Та ви розумієте, що це за Явтух?! Шапку скинути перед таким Явтухом! Закарбуйте собі на носі, товаришу шофер,— коли людина цікавиться мистецтвом...

— А скульптуру він визнає? — перебиває ревнивий Хома.— Чи вимагає гіпсових футболістів? Га? Попереджаю, я агітуватиму за мармур!..

— Переказують, скульптура у нього кульгає...

— Нічого, направимо,—вигукує захоплено Хома,— аби душа була мистецька!..

— Ба ні, душа в Явтуха соціалістична, хліборобська,— одказує старий,— як візьме в роботу з приводу проектів, то й не заздрю я вам, молоді люди...

— Яких проектів? — лунає голос архітектора.

— А таких. Хоче старий чорт запровадити в колгоспі нову архітектуру. Його, бач, ображає те, коло чого наші діди й батьки жили. Різні стріхи, солом’яні палаци. У носі йому свербить від того, товариші студенти. Як вам це подобається, га? Сяде, кажуть, коло столу та й мазюкає. Мріє, щоб колгоспна садиба була як лялечка, щоб здалеку очі вбирала. А на папері — пшик. І сукин же кот, що вигадав! Ото посеред двору, де тільки гній повинен лежати в добрих людей,— він, опортуніст, уявляє собі водограй, фонтан, водомет... Хоч ви його на грішну землю спустіть, товариші студенти!..

— Стоп! — командує Тиберій.— Заткніться негайно! Коли не розумієте чогось, то спитайте людей! Ви, пробачте, нікчема проти Явтуха!..

Михайло несподівано вибухає реготом, від якого довго стримувався. Старий не вшановує його поглядом.

— Так, так! — галасує Тиберій.— Коли ви простий шофер, то не беріться судити мистецтво!.. Я про такого Явтуха десь читав!.. Це передова людина!

Старий сидить мовчки, погладжуючи вуса. Михайло кашляє від сміху, витирає сльози.

— Висміявся? А спитай тебе — чого?

— Я смішне згадав...

Тиберій рішуче відчиняє дверцята й сердито вилазить з машини. Хома мовчки простує за ним. Старий виглядає й каже:

— Можна сп’яніти від духу... Михайле, а що ото за манія мандрує? Бачиш? Чи не Палазя часом? Палазю, агов!!

Михайло миттю вискакує з машини, мчить назустріч жіночій постаті.

— Палазю!

Швидко він повертається назад. Поруч нього — молода дівчина в доброму костюмі, з парасолею й туфлями в руці, боса.

— Не Палазя,— придивляється старий,— оце так несподіванка! Здрастуй, дорога наша закордонниця! Вже повернулася з гостей? Читали, читали в газетах. Здорова? За нами не скучила?

— Ой, скучила, Явтуше Калениковичу! Щоночі колгосп снився. Драстуйте... Рідня, нерідня — всіх бачила у сні...

Дівчина ручкається зі старим, а Хома здивовано питає Михайла:

— Чому Явтух?

— А в нас Явтухів більше ніж треба,— відгукується, почувши запитання, старий,— повний район Явтухів, хай їм лиха година!..

— Не схотіла й пасажирського чекати,— щебече дівчина,— упросилася на товарний. їду, а з усіх боків пахощі летять, цвітуть степи, все вітається до мене...

— Познайомся, Фросино, з товаришами студентами... Це — Хома Брут, а ось цей Тиберій Горобець... Богослов Халява приїде пізніше...

— Що ви, що ви! — перебивають один одного юнаки.— Ніякі ми не Брут і не Горобець! Це жартома! Це з Гоголя прізвища!..

— Я й чую, що з Гоголя,— мило посміхається дівчина, подаючи хлопцям руку.

— Хома Брунько,— рекомендується названий Брут.

— Тимофій Грець,— галантно каже Тиберій.

Дівчина без перебільшення чудова. При місяці обличчя її видається трохи видовжене, бліде. Темні очі вбирають в себе людину без остачі. Хомі хочеться негайно ж виліпити портрет оцієї стрункої, чарівної, запаморочливої особи. Тимофій-Тиберій одразу ж уявляє архітектурний шедевр, де повинна жити ця красуня.

— Польща нас любить,— щебече Фросина,— як зачнуть ото мене випитувати, як я сім тисяч літрів молока надоюю! Скажу раціони, догляд, породу, розповім про порядок на фермі, доярок змалюю, а вони все не відпускають. Дивляться на нашу делегацію й не можуть надивитися. Тоді я почну про кожну мою корову доповідати—який характер та яка вона була телям, як лащиться до мене, мукає, щоб я підійшла погладити. Кажу, корови в нас пещені, влітку на повітрі стоять, взимку тепло у них і сухо, без протягів. Не люблять, кажу, рекордистки, щоб коло них хто сварився, галасував, нервував... А один польський дід та й каже: "Бач, і скотина ласкава, бо люди дружні. Колгоспні люди. А Америка хотіла б нас жовчею поїти, коли бачимо, що на світі існує мед..."

— Я хотів би зробити ваш скульптурний портрет,— із захватом пропонує Хома й розбиває дівчині настрій.

Фросина махає рукою, мовляв, обійдеться без портрета, й рушає йти далі.

— Стривай, доярко,— гукає старий,— ми підвеземо, як дорога протряхне!..

— Немає коли! Я й хвилини вже не всиджу. Мені здається, що останні метри перед домівкою я бігом побіжу!

— Пішов і я,— каже Михайло,— три кілометри пройду, а там Савка дасть мотоцикл, миттю буду на МТС... У мене серце не на місці...

Михайло підтюпцем доганяє Фросину, вони хутенько йдуть і зникають, вийшовши на схил. Повний місяць зависає над яром, здається, до нього можна докинути грудкою. Струмок води в рівчаку часом виблискує і вже не шумить. Старий Явтух іде в один бік, у другий, мацає дорогу. Студенти мовчки стоять, милуючись з зоряного неба, вдихають пахощі обмитої дощем землі.

— Я не шкодую,— признається нарешті Хома,— в колгоспі попрацюємо!

Тимофій-Тиберій не допитується, все й так зрозуміло, сам він такої ж думки.

— Агов! — чути здалеку Явтухів голос.— Куди чимчикуєш, козаче? Га? Не чую!..

Незабаром старий повертається до машини з хлопчиком років десяти. На хлопчикові піонерський шовковий галстук, охайна сорочка, картузик, полотняні штанці — все мокре, як хлющ.

— Ну, а як застудишся? Запалення легенів чи грип?

— Я ж не знав, дядьку Явтуше, що йтиме дощ...

— Ото й зле, що не знав! Скидай швиденько штанці й сорочку, а тим часом я дам щось сухе... Бач, який синій!.. Ось помилуйтеся,— каже старий до студентів, пораючи хлопця, надягаючи на нього свою спецівку,— товариш Остап Іскра власного персоною! Тікає з батьківського дому на край світу...

— Я не на край,— цокотить зубами Остап,— я до тітки...

— Залишив батька й мачуху, подався в світи!

— Мабуть, мачуха била? — питає співчутливо Хома.

— Оввa, нехай би спробувала! Вона мене сама боїться!

— Нова постановка питання,— сміється Явтух,— чого ж ти тікаєш?

— Я, дядьку Явтуше,— солідно намагається відповідати Остап,— я вирішив, що такий батько мені ні до чого...

Студенти й Явтух регочуть, а хлопець, кутаючись у суху спецівку, викладає:

— Я й просив, і соромив, ніщо їх не бере! Виробляють сто трудоднів на рік, а я в школі горю за них від сорому... У всіх батьки — хто п’ятсот, хто шістсот, а хто й більше на рік, тільки у мене прорив... Тато кажуть, що їм більш не треба... А в тітки мені буде краще... Вона мене хіба ж так запрошувала!

— Ех ти, Остапе, Остапе! Хіба ж піонери так роблять? Тікаєш від труднощів? А хто ж їх боротиме за тебе? Треба перевиховувати батька! Візьміться удвох з мачухою...

— Еге! Вони в тата закохані, як маленькі! Самі роблять, а тато вилежуються... Кажуть, я на нього й сама зароблю, він на фронті вистраждав... А коли той фронт був?!

— Мовчи, мазій,— каже Явтух Каленикович,— бач, який пащекуватий! А там тато з мачухою хвилюються, шукають, попару не знайдуть, га?

Остап мовчить. Він натомився й настрашився, йому б тільки спати.

— Ну, гаразд, лягай у машині, спи. Поговоримо по дню...

Вклавши хлопця, старий випростується й каже до студентів, які мрійливо стоять, обнявшися, й от-от заспівають :

— Бач, який проспект об’явився. Неначе змовилися — ідуть та й ідуть... Завізно цеї ночі... І красиво як! Чисте мистецтво та й годі!

— Товаришу шофер,— тихим і значущим голосом питає Тимофій-Тиберій,— чи знаєте ви, що таке чисте мистецтво?

— Не знаю, хлопці, їй-право не знаю! А що каже теорія?

— Теорія пише, що те мистецтво стоїть осторонь життя!

— Неправильно. Я собі міркую так. Чисте мистецтво — це мистецтво живе, красиве, народне. Як воно може бути чисте без народу? Не може! Повністю для народу, про народ, разом з народом!..

І, не чекаючи від студентів відповіді на таке нове тлумачення терміну, Явтух випинає груди, як старий солдат, виводить задьористо й весело:

Дівчино моя, переяславко.

Дай мені вечеряти, моя ластівко!..

В цей час із того боку, куди лежить путь подорожніх, з’являється світло фар, і могутня вантажна машина наближається до яру, поволі пірнає вниз. Дужий мотор реве на першій швидкості, болото летить шматками. Зупинившися перед "Победою", водій заглушує мотор.

— Тпру, приїхали? — гукає приїжджий шофер.— Не встиг Мартин подзвонити, як ми й тут! Чіпляйте троса, витягнемо на дорогу!

— Чорти вас носять,— озивається Явтух,— подумаєш, рятівники знайшлися! За годину й самі б виїхали.

— Ну, де це чувано,— обурюється шофер,— можна сказати, голова найбільшого в районі колгоспу, сам Явтух Каленикович сидить у яру! Що б нам люди заспівали?

Студенти дивляться один на одного й задкують за "Победу". З кузова вантажної машини легко зіскакує не хто інший, як Михайло. Він подає руку жіночій постаті, потім удвох ідуть до Явтуха Калениковича.

— Мого тата не переговорите,— лунає молодий, веселий голос,— донька, можна сказати, пройшла залікову сесію під музику, а він хоч би стрів!.. Драстуйте, челюскінці!

— Драстуй, доню,— Явтух Каленикович обіймає Палазю,— а тобі хіба забракло хазяйського глузду, що таку танку пригнала?

— Правда, я сама винна, що ви не стріли: злізла на Берестовій...

— Нічого, були не без діла.— каже Явтух.— А де ж це мої студенти? Такого жаху на мене нагнали. Солідний народ. Хлопці, та де ж ви? Виходьте з-за машини, ну вас!..

Тимофій і Хома виходять.

— Пробачте, що так вийшло...

— Куди там! — регочеться Палазя.— Та його хлібом не годуй, дай пограти кумедію! З приїздом, товариші художники. Коли ви до нас із щирою душею, то, будь ласка, будьте, як свої... От побачите, мистецтво й нам дороге, а вам байдикувати не дамо. Хоч і просіть, не дамо!..

— Ми люди прості,— каже батько Палазі,— то й з ними будемо по-простому... Плату я з них візьму натурою. Проекта колгоспної ферми вимагатиму!

— Будь ласка, будь ласка,— бурмочуть Хома й Тимофій, розгубивши свої дотепи й силкуючись пригадати, чого саме встигли наговорити голові колгоспу, до якого їдуть на практику. Палазя весело до них посміхається, а Михайло не зводить очей з Палазі.

— Шампанського? — гукає Явтух Каленнкович.— Вип’ємо за вищу освіту!

— Що ви, тату? Де ж тут серед ночі шампанське?!

— Михайле, неси! У нас є! Ми передбачили! Вищу освіту не запивають пивом! Розкубрюй його, чорта! За твій диплом, Палазю.

— А коли б я провалилась?

— Хіба ти не моя доня?

Місяць світить на дві машини в яру, блискає на пляшці шампанського, падає на студентів, які стоять до місяця спинами.

— Вип’ємо всі потрошку,— проголошує Явтух Каленикович,— і попереджаю, що це тільки перша. За наших доньок і наших синів, за агрономів, архітекторів, скульпторів, комбайнерів! Вип’ємо за чисте мистецтво народних талантів. Ура, товариші!..

Всі кричать "ура", і старий яр довго відлунює молоді голоси.